

pirisk underbygget resultat, ikke afvise det. Hvad skal man i den sammenhæng stille op med altertavlerne, der var i så hastig vækst i perioden, og deres dybsindige ikonografi? Disse berører Bolvig slet ikke. Skrev man den senmiddelalderlige kunsts historie alene ud fra altertavlerne, kunne man med lige så stor ret tale om kirkens billeder i stedet for bondens billeder og forklare dette socialt ved, at kirken som institution var i vældig vækst i 1400-tallet. Denne del af den senmiddelalderlige virkelighed får Bolvigs læser blot ikke noget at vide om.

For det andet er det selvsagt et problem at skrive en bog om kirkerummet og dets kunst uden at ville skrive om kirken, dens forkyndelse eller de gejstlige institutioners udvikling. Muligheden for en masse nuanceringer falder på den måde på gulvet. Tag nu f.eks. Bolvigs menighedsbegreb. Ved at læse bogen får man næsten det indtryk, at den kristne menighed først opstod, da den danske fæstebonde begyndte at komme i kirken i senmiddelalderen, fordi i højmiddelalderen havde kun samfundets fuldborgere siddet i kirken, og det var primært for at holde møder. Slår man efter i noten for at se Bolvigs kilde, er det såmænd Bolvig selv fra sin forrige bog om den romanske kunst. Ringen er sluttet, men synderlig overbevist er man ikke.

For det tredje kan det undre, at Bolvig giver bonden og borgeren så ulige en behandling. Selv om de i udgangspunktet er ligestillet, får fæstebonden 98% af opmærksomheden. Denne skævhed kan føres helt tilbage til fremstillingen af den udenlandske debat om gotik, hvor det har været en hovedstrøm at se gotikken som et byfænomen. Dette nævner Bolvig ganske vist, men han overfører det ikke til danske forhold. Købstadsvæksten i senmiddelalderen og dens mange store bykirker får stort

set ingen behandling i bogen. Af samme grund bliver Bolvigs borgere til statister. Set ud fra den danske forsknings-tradition kan det måske forsvares, fordi litteraturen om dem er ringe, men *Danmarks Kirker*, som optræder i litteraturlisten, kunne da være brugt. Under alle omstændigheder savnes en begrundelse for, hvorfor bykirkerne er ladt ude af billedet.

Endelig kan der være grund til at standse op ved Bolvigs opfattelse af det folkelige. Det synes at være lig med det oprørske og det antiautoritære, krydret med en god portion fis, pjank og fjas. Det kan visse kalkmalerier give belæg for, men det er et spørgsmål, om man skal gøre det til en hoveddel i sin definition. Indrømmet, der er en lang tradition for gøre sådan, men for mig at se betyder det, at man definerer det folkelige ud fra sit kendskab til elitekunsten. Kunne det folkelige ikke bestemmes mere positivt ud fra egne præmisser?

Afslutningsvis skal blot påpeges, at bogen er udstyret med en meget nyttig bibliografi, som giver en god oversigt over både dansk og udenlandsk litteratur på området. Enkelte bøger, der er henvist til, er dog faldet ud; det gælder Hugo Johansens og Claus Smidts bind om »Kirkens huse« i *Danmarks Arkitektur*, redigeret af Hakon Lund, bind 6 (s. 49, note 55), samt en Waller 1982 (s. 123, note 14), som ikke nærmere har kunnet identificeres.

Lars Bisgaard

Danmarks Kirker. Ribe amt, hefte 28-31; *Danmarks Kirker. Århus amt*, hefte 41-44; *Danmarks Kirker. Holbæk amt*, hefte 27-28. (Nationalmuseet/Poul Kristensens Forlag, 1993-95). Pr. hefte: 88-200 s., 105-136 kr. (hft.).

Ribe amt hefte 28 behandler de sidste

fire kirker i Malt herred, Malt, Folding, Vejen og Læborg. Malt kirke udmærker sig i flere henseender. Francis Beckett mente, at døbefonten er mesterværket blandt de jyske granitfonte, og dertil har kirken haft gyldent alter og glasmalerier i det 13. århundrede. Altret er slået i stykker og berøvet sine bjergkrystaller, vel engang i det 14. århundrede, de fundne rester kan ses på Nationalmuseet. Hefte 29-31 indeholder Gørding herreds otte kirker. Sognene nærmest Ribe – Darum, Vilslev og Jernved – med marsk og eng har store, smukke tufstenskirker. Ligesom for de velbyggede kirker i kystsognene ved Esbjerg gælder, at disse sogne blev vurderet højt i Ribe Oldemoders kirkeliste fra o. 1350. *Danmarks Kirker* gør jo en dyd af kun at fremlægge og beskrive materialet, men andetsteds har hovedredaktøren af Ribe amt, Ebbe Nyborg, diskuteret disse forhold nærmere. Vilslev kirke har fine senromanske kalkmalerier, kendt er det elegante korbuebillede af Abels offer, mens vi fra Darum har resterne af senmiddelalderlige altertavler, såvel til højalter som sidealtre, især en meget smuk Madonna med et nøgent Jesusbarn på armen (nu i Varde Museum). Et par andre kirker, Gørding og Åstrup, har også haft gode billedværker fra middelalderen, men de er hårdhændet »restaureret« i 1880'erne. En Maria blev omdannet til Maria Magdalene, hun bevarede kronen, men barnet blev til en salvekrukke! Fra nyere tid er der gravminerne i Bramminge, herunder Kaj Lykkes hovedløse skelet; hovedet er via Anatomisk Museum i København havnet på Bramminge Museum. I en note bryder redaktøren her vittigt med princippet om kun at fremlægge og registrere. Pragtstykket er, eller var, gravmonumentet i Hunderup kirke over Niels Lange og Abel Skeel. Niels Lange var rigsråd og ejer af Kærgård i Hunderup sogn, et af Vestjyllands ret få, lidt større

adelsgodser. Den slags oplysninger er der ikke altid plads til i Kirkeværket, men til gengæld får vi at vide, at monumentet udgør et lidt enklere sidestykke til gravmælet i Herlufsholm over Herluf Trolle og Birgitte Gøye, som var udført hos Cornelis Floris i Antwerpen ligesom kongehusets samtidige gravmæler i Slesvig og Roskilde. Problemet i Hunderup var blot, at den smalle kirke ydede dårlig plads; i ubeskeden adelig selvforståelse anbragte fru Abel monumentet foran altret. I 1822 blev det hårdhændet fjernet, og først i 1951 løstes problemet ved at lade alter og gravmæle bytte plads. Allerede i 1576 kom der i øvrigt et kongeligt forbud imod sådanne fritstående adelige monumenter. På sarkofagens sider afbildes i medaljoner de fire evangelister, i dag noget medtagne, men af overordentlig skønhed.

Blandt kirkerne udskiller Vejrup sig ved sin beskedenhed. Den lille kirke har romansk grundplan, men er nybygget o. 1530 på gamle fundamenter. Det er interessant, at kirken noteres i Ribe Oldemoder o. 1350, men at der o. 1500 er tilføjet en oplysning om, at den da var øde.

Det vestlige gamle Århus amt, Vrads og Tyrsting herred, er ikke noget rigt landbrugsområde, og landsbykirkerne er følgelig beskedne og »almindelige«. På grænsen imod øst løber imidlertid Gudenåen, hvor klostrene lå tæt, således i området her Voer og Vissing (se hefte 40). Der er ikke meget tilgængeligt af deres kirker eller andre bygninger, men om Voer får vi tre gode kort, herunder et udtegnede matrikelkort, som viser hele omegnen, og en skitse, som forklarer åens forløb. Blandt landsbykirkerne udmærker Tyrsting sig, nyopført i 1760'erne med kvalitets rokokoudstyr, altertavle flankeret af præste- og degnestole, prædikestol og vestpulpitur, alt sammen fra Jens Jensen den Yngres værksted i Horsens og med gode malerier. Et sær-

ligt indtryk gør det i altertavlen indfældede alabastrelief af dommedag, et belgisk arbejde fra 1551. I Træden kirke bemærkes prædikestolen fra 1570'erne, som bestemt ikke ligner de almindelige danske renæssanceprædikestole, den er af kalksten med gode relieffer af evangelisterne. Endelig kan peges på den imponante løve-døbefont i Ejstrup og, mest overraskende, murfriserne på den lille Vinding kirke. Det fremførte viser de store herregårdes betydning. Det var ejeren af Mattrup i Tyrsting sogn, som nybyggede kirken, og det var hans forgænger Erik Hardenberg, som i 1570'erne opførte en ny hovedbygning på Mattrup med kapel, hvor formentlig både det belgiske relief og prædikestolen blev placeret. Disse forhold er naturligvis grundigt behandlet i litteraturen før, Kirkeværkets hovedfortjeneste ligger i inventeringen af de almindelige kirker og det almindelige inventar. Men hermed sættes de andre i det rigtige relief.

Them sogn har haft hele fire kirker, i senmiddelalderen forsvandt sognene Brande, Tømmerby og Virklund. Derimod bestemmes Krejbjerg som et kapel.

Dobbeltheftet fra Holbæk amt gælder Holbæk, dvs. Tveje-Merløse og købstaden. Hvidekirken i Merløse med dobbelttårnet er en af Danmarks berømteste og mest særprægede kirker. Den restaureredes 1893-95 af Storck, hvorved de gotiske hvælvinger forsvandt, og kirken genskabtes som en ren romansk kirke. Frådstensmurene afrensedes udenpå, hvilket strengt taget er uhistorisk, men af glimrende virkning. De romanske malerier blev opfrisket, opmalingen dæmpedes eller fjernedes i 1973, hvilket strengt taget også er uhistorisk. Fornuftigvis bringer Kirkeværket en af Kornerups akvareller, så man kan se, hvad malerierne forestiller.

Fra Holbæks middelalder kendes et

par kirker, men efter reformationen blev dominikanernes kirke sognekirke. I 1869 blev den nedrevet, men dens udseende er veldokumenteret, og meget af inventaret, epitafierne, overført til den ny kirke. Kirkeværket bringer hele 13 knivskarpe fotografier fra nedrivningen. De er fascinerende at se på, men det er lidt synd for Holbæk, som ikke vrimler med kulturmindesmærker, at man mistede kirken.

Erik Ulsig

Johanne Maria Jensen: *Gennem lys og skygger. Familiefotografier fra forrige århundrede til i dag*. (Systime, 1994). 264 s.

Bogens tema er fotografering og brug af familiefotografier fra slutningen af 1800-tallet og op til i dag. Gennem billedanalyser af et stort antal private fotografier belyses aspekter af både fotograferingens og familiens historie gennem de sidste godt hundrede år. Skønt bogen rummer en stor mængde smukke og interessante billeder, som i sig selv er megen kigning værd, er den ikke en egentlig billedbog. Billederne indgår snarere som et led i den samlede fremstilling, hvor de belyser og anskueliggør tekstens problemstillinger. Men bogen er heller ikke nogen historisk fremstilling i almindelig forstand. Den er derimod overvejende essayistisk og subjektiv i sin fremstillingsform. Forfatteren fortæller om sit arbejde med de udvalgte billeder og fremlægger sine tolkninger og refleksioner over fotografierne. Bogen får herved en nærmest etnologisk karakter. I mere fotografihistoriske afsnit er forfatteren dog i højere grad tilbagetrukket analyserende.

Bogen, der i hovedtræk svarer til forfatterens PhD-afhandling ved RUC, bærer således præg af et givtigt tværfagligt miljø med kombination af fagene